

Μακεδονικά

Τόμ. 12 (1972)

Αφιερύεται εις την μνήμην Γεωργίου Θεμελή, Χαραλάμπους Λέκα

Ίωάννου Πετρώφ, του εκ Μόσχας φιλέλληνος, Περίδοξος κλεφτουριά της Μακεδονίας. Βιογραφία 28 κλεφταρματολών της. Εισαγωγή, μετά καταλόγου των ανεκδότων έργων του Πετρώφ, προσθήκαι και επιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη

Ζαχ. Ν. Τσιρπανλής

doi: [10.12681/makedonika.1027](https://doi.org/10.12681/makedonika.1027)

Copyright © 2015, Ζαχ. Ν. Τσιρπανλής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τσιρπανλής Ζ. Ν. (1972). Ίωάννου Πετρώφ, του εκ Μόσχας φιλέλληνος, Περίδοξος κλεφτουριά της Μακεδονίας. Βιογραφία 28 κλεφταρματολών της. Εισαγωγή, μετά καταλόγου των ανεκδότων έργων του Πετρώφ, προσθήκαι και επιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονίδη. *Μακεδονικά*, 12, 525–528. <https://doi.org/10.12681/makedonika.1027>

τοῦ Ἁγίου Ὁρους πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν, τὸ νομικὸν καθιστῶς αὐτοῦ, τὰ οικονομικὰ τοῦτου, καθὼς καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς ζωῆς τῆς μοναστικῆς χερσονήσου ἀπὸ τοῦ 1912 καὶ ἐντεύθεν, εἶναι θέματα τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται εἰς τὸ τέταρτον μέρος (σ. 525-550). Τὸ πέμπτον καὶ τελευταῖον μέρος ἀναφέρεται εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν κίνησιν τοῦ Ἁγ. Ὁρους κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον (σ. 551-583). Μετὰ μίαν γενικὴν ἀνασκόπησιν τῶν λεχθέντων καὶ τὰ συμπεράσματα (σ. 584-591), ὁ συγγραφεὺς δημοσιεύει ἀριθμὸν κειμένων (σ. 593-632) ἀναφερομένων εἰς τὴν διοίκησιν καὶ τὰ προνόμια τοῦ Ἁγ. Ὁρους ἀπὸ τοῦ 10ου αἰῶνος μέχρι τοῦ ἔτους 1783. Ἀκολουθεῖ ἡ δημοσίευσίς 24 πινάκων μοναστηρίων καὶ ἔργων τέχνης καὶ ἔπεται ἀναλυτικὸν εὑρετήριον. Εἰς τὸ τέλος (σ. 677-679) ὁ συγγραφεὺς παραθέτει χρήσιμον ἐρμηνευτικὸν λεξιλόγιον τουρκικῶν κυρίως λέξεων. Ὁ πινὰς παροραμάτων (σ. 681-684) περιλαμβάνει μόνον τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις ἀνέρχονται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν 118 !

Ἡ συγγραφὴ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐκφάνσεων τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ Ἁγίου Ὁρους διὰ μέσου τῶν αἰώνων ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν δυσκόλως δύναται νὰ εἶναι τὸ ἔργον ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου. Σπανιώτατα ἐπιστήμων δύναται νὰ ἔχη εἰδίκευσιν, συγχρόνως δὲ καὶ ἔγκυρον γνώμην, ἐπὶ θεμάτων μοναχισμοῦ καὶ ἀσκητισμοῦ, πνευματικῆς ἱστορίας, πολιτικῆς ἱστορίας, οἰκονομικῆς ἱστορίας, ἱστορίας θεσμῶν, διπλωματικῆς ἱστορίας, ἀρχιτεκτονικῆς, ζωγραφικῆς, μικροτεχνίας κ.λ. κ.λ. Πάντα ταῦτα ἐνυπάρχον συγχρόνως εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἁγ. Ὁρους. Ἐπίσης ἂν θελήσῃ νὰ ἐργασθῇ κανεὶς βασιζόμενος κυρίως εἰς τὰς πηγὰς καὶ νὰ ἀποφύγῃ νὰ λάβῃ ταύτας ἐκ δευτέρας χειρὸς, ὡσαύτως δὲ νὰ μελετήσῃ ἔστω καὶ τὰ σπουδαιότερα βοηθήματα ἐκ τῶν παρατιθεμένων εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τοῦ Doens πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ γνωρίζῃ τὰς ἀρχαίας καὶ τὰς νέας σλαβικὰς γλώσσας. Εἰς περιπτώσιν ὅμως κατὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἠθέλαμεν νὰ παραβλέψωμεν ὅλας αὐτάς τὰς πραγματικὰς ἀνυπερβλήτους δυσκολίας, συγχρόνως δὲ νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ τὴν ἔλλειψιν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας ἑνὸς γενικοῦ μὲν, ἀλλ' ἐπαρκῶς πῶς τεκμηριωμένου ἐκ τῶν ἐνόντων ἔργου περὶ Ἁγίου Ὁρους, τότε πρέπει ὄχι ἀπλῶς νὰ ὑποδεχθῶμεν μετὰ κατανοήσεως, ἀλλὰ καὶ νὰ χαιρετήσωμεν προφρόνως τὸ πόνημα τοῦ κ. Μαμαλάκη. Οὗτος ἐμοχθήσε σκληρῶς διὰ νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸ ὀγκῶδες αὐτὸ ἔργον, ἐπέτυχε δὲ πλήρως νὰ δώσῃ μίαν γενικὴν εἰκόνα τῆς ἱστορικῆς πορείας τοῦ Ἁγ. Ὁρους. Διὰ τοῦ ἔργου τοῦ κ. Μαμαλάκη συμπληροῦται ὁπωσδήποτε ἐν κενόν, τίθενται δὲ ὀριστικῶς εἰς τὸ περιθώριον δι' αὐτοῦ τὰ ἔργα τῶν Σμυρνάκη, Βλάχου καὶ Σωτηρίου. Ἀξίζει οὖν συγχαρητήρια εἰς τὸν συγγραφέα διότι εἶχε τὸ θάρρος νὰ ἀναλάβῃ τὴν συγγραφὴν τοῦ ἔργου τούτου, τὸ ὁποῖον, ἂν μὴ τι ἄλλο, τουλάχιστον δίδει εἰς τὸν μέσον καὶ μὴ εἰδικὸν Ἑλληνα ἀναγνώστην μίαν ἱστορικὴν εἰκόνα τῆς ἱερᾶς χερσονήσου ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ - ΑΙΜΙΛΙΟΣ ΤΑΧΙΑΟΣ

Ἰωάννου Πετρώφ, τοῦ ἐκ Μόσχας φιλέλληνος, Περίδοξος κλεφτουριά τῆς Μακεδονίας. Βιογραφία 28 κλεφταρματολῶν τῆς. Εἰσαγωγή, μετὰ καταλόγου τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Πετρώφ, προσθήκαι καὶ ἐπιμέλεια Γεωργίου Χ. Χιονιῶδη, Θεσσαλονίκη (ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ) 1972, 8ο, σσ. 220, εἰκ. 20.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἐκδοσιμὴ κομῆ καὶ ἀρκετὰ προσεγμένη τυπογραφικὰ, γι' αὐτὸ καὶ δίκαιος ἔπαινος πρέπει νὰ δοθῇ καὶ στὸν ἐπιμελητὴ τοῦ βιβλίου καὶ στὸν ἐκδότη. Ὁ κ. Χιονιῶδης ἔχει ἀφοσιωθῆ με πάθος στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα τόσο τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του τῆς Βέροιας ὅσο καὶ γενικὰ τῆς Μακεδονίας, ὥστε δὲν μᾶς ἐκπλήσσει καὶ ἡ νέα του αὐτὴ ἐπιστημονικὴ συμβολή. Τὸ περιεχόμενό της εἶναι, ἂν ἐξαιρέσουμε βέβαια τὴν ἀναγκαία

εισαγωγή (σ. 31), άποκλειστικά έκδοση άνέκδοτου ώς τώρα χειρογράφου του μοσχοβίτη φιλέλληνα Ίωάννου Πετρόφ (1849-1922), ό όποιος είχαν έγκρασταθή στην Έλλάδα από τά 1882 και είχαν επιδοθή σέ πλούσια συγγραφική δράση γύρω από ελληνικά θέματα και ιδιαίτερα γύρω από τους άγώνες των Έλλήνων επί τουρκοκρατίας και κατά την επανάσταση του '21.

Γιά διάφορους λόγους ό Πετρόφ δέν μπόρεσε όσο ζούσε νά εκδώσει όλα αυτά πού έγραψε. Άφησε λοιπόν άνέκδοτο έργο πού συμποσούται σέ τρία δέματα χειρογράφων τετραδίων και πού έναπόκειται σήμερα στην Βιβλιοθήκη τής Βουλής με τίς ένδειξεις 294, 294α και 294β. Ό έπιμελητής του βιβλίου άφιερώνει αρκετές σελίδες από την εισαγωγή του (σ. 10-25), για νά μās περιγράψει, χωρίς επιστημονικές αξιώσεις, όπωσ ό ίδιος άναφέρει (σ. 10), και τά τρία αυτά δέματα. Ή περιγραφή είναι ένδιαφέρουσα και πολύ χρήσιμη γιά τόν μελλοντικό έρευντή, ό όποιος έχει τώρα τή σχετική τουλάχιστο δυνατότητα νά διαπιστώσει ότι πολύ μεγάλο μέρος από τά κατάλοιπα του Πετρόφ άποτελείται από άποκόμματα δημοσιευμάτων έφημερίδων, ένώ τό κατ' έξοχήν πρωτότυπο ύλικό μου φαίνεται κάπως περιορισμένο. Φυσικά ό Πετρόφ δέν μπόρεσε ή δέν επιδίωξε νά κάμη ιστορική συνθετική εργασία, όπωσ παρατηρεί και ό κ. Χιονίδης (σ. 8), γι' αυτό και θά πρέπει, νομίζω, νά δοθη περισσότερη σημασία στό φωτογραφικό, χαρτογραφικό και τοπογραφικό ύλικό, πού συγκέντρωσε στά χρόνια του ό ρώσος φιλέλληνας και τό όποιο πιθανώς σέ μās νά είναι άγνωστο από άλλες πηγές. Και σ' αυτόν τόν τομέα όμως είναι άπαραίτητο νά έρευνθη άν ό Πετρόφ επισκέφθηκε ό ίδιος τους τόπους πού περιγράφει (π.χ. τή Μακεδονία) ή μήπως γιά τους χώρους, τά τοπωνύμια κ.λ. άντλεί από άλλου. Είναι άνάγκη δηλ. νά σταθίσουμε τόν βαθμό τής πρωτοτυπίας αυτών των καταλοίπων πρην προχωρήσουμε σέ έκδοσή τους. Έπίσης πρωτότυπα στοιχεία έλπίζω ότι θά περιέχουν, σύμφωνα πάντα με τίς ένδειξεις από την περιγραφή του κ. Χιονίδη, τά μέρη από τά χειρόγραφα πού άναφέρονται στην δραστηριότητα του τούλο και των σωματείων τής Μακεδονίας, στην κατονομή των πληθυσμών τής τουρκοκρατούμενης Μακεδονίας κ.ά., με την άπαραίτητη προϋπόθεση ότι πρόκειται γιά σύγχρονες με τόν Πετρόφ καταστάσεις. Άν άναφέρεται στό παρελθόν, και πάλι τίθεται τό πρόβλημα των πηγών πού χρησιμοποίησε ό συγγ.

Άλλά με την έκδοση, πού έπιχειρεί ό κ. Χιονίδης, ενός τμήματος (του χειρόγραφου 294α) από τά κατάλοιπα του Πετρόφ, έχουμε την άνεση νά άντιληφθούμε, ως ένα σημείο βέβαια, την προσφορά στην ιστορική γνώση των καταλοίπων αυτών. Τό θέμα του εκδιδόμενου τμήματος, ή ζωή δηλ. και ή δράση των κλεφταρματολών τής Μακεδονίας, είναι από τά πιο βασικά και γιά την έπιστήμη και γιά την έθνική άυτογνωσία. Στόν Πετρόφ άνήκει ή λαμπρή ιδέα νά συνθέσει τίς βιογραφίες των άγωνιστών αυτών. Άνέλαβε δηλ. ένα έργο πού και στά χρόνια μας άκόμη είναι επιτακτικό νά γίνη, ιδίως μετά τίς έρευνητικές εργασίες του κ. Ίωάννου Βασοδραβέλλη. Οί βιογραφούμενοι από τόν Πετρόφ κλεφταρματολοί άνέρχονται σέ 28, και είναι οι έξής: Μαλάμος (σ. 45-47), Τσόκας (σ. 47-49), Τόσκας (σ. 49-53), Λιάκος (σ. 53-56), Λιόλιος Ξηρολειβαδίτης (σ. 57-60), Λαζαίοι (σ. 60-70), Ρομφές (σ. 70-73), Καζαβέρνης (σ. 73-74), Λάππας (σ. 74-76), Σύρος (σ. 76-78), Πλιάσκας (σ. 78-79), Τσαχείλαι (σ. 79-80), Άλεξανδρής (σ. 80-82), Καρατσαίοι (σ. 82-97), Διαμαντής (σ. 98-99), Μπιζιώτης (σ. 99), Παπα-Ευθύμιος Βλαχάβας (σ. 100-124), Ίωάννης Σταθάς (σ. 124-129), Ζιδραίοι (σ. 130-134), Κουτσοχρήστος (σ. 134-135), Ζιάκας (σ. 135-136), Σαλταπίται (σ. 136), Ψαροδημαίοι (σ. 137), Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (σ. 137-140), Νικοτσάρας (σ. 140-175), Καπλάνια (σ. 175-179), Γεώργιος Όλύμπιος (σ. 179-190), Ίωάννης Φαρμάκης (σ. 191-197).

Τό γεγονός, ότι ό Πετρόφ ζή αρκετά χρόνια μετά την εποχή (β' μισό 18ου αϊ. - πρώτα είκοσι χρόνια 19ου αϊ.) πού δρουν οι βιογραφούμενοι θέτει άμέσως τό ζήτημα των πηγών, από τίς όποιες πήρε τίς πληροφορίες του, καθώς και την αξία τους. Ό έπιμελητής τής εκ-

δόσεως αντιμετώπιζει τὸ πρόβλημα καὶ ἀναφέρει σωστά ὅτι ὁ Πετρόφ βασίστηκε στὰ σχετικὰ δημοτικὰ τραγούδια, τῶν ὁποίων ὅμως κάνει συχνὰ κατάχρηση (σ. 25), ἐνῶ λεπτομερέστερα ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ σημειώσω ὅτι, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴ μελέτη καθενὸς βιογραφίας καὶ ὁπως ὁ ἴδιος ὁ συγγρ. σημειώνει, χρησιμοποιήθηκαν ὁ Κ. Σάβας (Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, Ἀθήναι 1869) στή σ. 112, 122, [141] (:διαπίστωση τοῦ ἐπιμελητῆ), ἡ ἔφημερίδα «Ἑλληνικά Χρονικά» τῆς 16 Νοεμβρίου 1860, ἀριθμ. 19-20, στή σ. 59 (χωρὶς ἄλλες βιογραφικὲς ἐνδείξεις), ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης (Διήγησις τῶν συμβάντων τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς κ.λ., Ἀθήναι 1846) στή σ. 82, 129, 138, τὸ περιοδικὸ «Εὐβδόκιμος» ἔτους 1824, ἀριθ. 25 καὶ 27 (χωρὶς ἀκριβεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὸν τίτλο ἢ τὸν συγγραφέα) στή σ. 112, ὁ Κοραῖς (χωρὶς ἀκριβῆ ἀναφορά τοῦ ἔργου του) στή σ. 128, 147-148, Ἀνώνυμος (Σπάνια εὐποιῖας ἔργα τοῦ Ζῶη Κωνσταντίνου Καπλάνη κ.λ.) στή σ. 177 (βλ. πλήρεις ἐνδείξεις στή σ. 203), ὁ Νικ. Φιλίππιδης (Ἡ ἐπανάστασις καὶ καταστροφὴ τῆς Ναούσης, Ἀθήναι 1881) στή σ. 191 σημ. μὲ ἀστερίσκο, ὁ Σπυρίδων Τρικούπης (Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως, τ. 1, ἐκδ. Λονδίνου; [1860] ἢ Ἀθηνῶν; [1879]), στή σ. 192 καὶ 195, σημ. μὲ ἀστερίσκο, οἱ Laurencen (Nouvelles observations sur la Valachie, Paris 1822), Τ. Gordon (History of the Greek Revolution, τ. 1, Λονδίνο 1832), Max. Raybaud (Mémoires κ.λ., τ. 1, Paris 1824), Στέφ. Ξένος (Ἡ ἥρωϊς τῆς Ἑλλ. Ἐπαναστάσεως, τ. 1, Λονδίνο (;) 1861) στή σ. 195 σημ. μὲ ἀστερίσκο, ὁ Ἐμμανουὴλ Βυβιλάκης (χωρὶς βιβλιογραφικὴ ἐνδειξη)¹ στή σ. 197, ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος (ἀπὸ τὰ ποιήματά του, χωρὶς ὅμως βιβλιογραφικὴ ἐνδειξη [α' ἐκδ. 1881]).

Αὐτὲς ἦταν οἱ ἐκδεδομένες πηγές καὶ τὰ βοηθήματα ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Πετρόφ ὁμολογεῖ ὅτι ἔχει ὑπ' ὄψη του. Φυσικὰ εἶναι εὐνόητο ὅτι χρησιμοποίησε τίς συλλογὲς τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν (ποὺ κυκλοφοροῦν στὰ χρόνια του) τοῦ Claude Fauriel, τοῦ Π. Ἀραβαντινοῦ ἢ τοῦ Α. Passow. Ἀλλὰ τί τὸ νέο καὶ πρωτότυπο προσφέρει; Ὁ ἐπιμελητῆς τῆς ἐκδόσεως ἐπισημáνει (σ. 26) ἀνέκδοτα σημειώματα γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ Λιόλιου Ξηρολιβαδίτη (σ. 57) ἢ «σπουδαῖα χειρόγραφα» τοῦ Νικολάου Ἰγγλέση (σ. 53), τὰ ὅποια ὅμως, ὅπως καὶ ὁ κ. Χιονίδης πολὺ ὀρθῶς παρατηρεῖ, εἶναι ἐκδεδομένα ἀπὸ τὰ 1884. Πρωτότυπη ἀξία φαίνεται νὰ ἔχουν μᾶλλον τὰ στοιχεῖα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν νεώτερο γιὸ τοῦ Λάζου, τὸν Λιόλιο Λάζο (σ. 62, 69-70), γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Πετρόφ πῆρε πληροφορίες ἀπὸ ἐπιζῶντα ἀπόγονο τοῦ κλεφταρματολοῦ. Τὰ ἐνδιαφέροντα ἐξ ἄλλου καὶ ἐκτενῆ βιογραφικὰ γιὰ τοὺς Καρατασιάους καὶ τὸν Εὐθύμιο Βλαχάβα δὲν προσφέρουν μαρτυρίες ποὺ νὰ δείχνουν ὅτι χρησιμοποιήθηκαν ἀνέκδοτες πηγές. Ἴσως οἱ δύο αὐτὲς βιογραφίες νὰ εἶναι οἱ πιὸ καλογραμμένες, ἀλλὰ μοῦ ἀφήνουν σοβαρὰ ἐρωτηματικὰ ὡς πρὸς τίς καθαρὰ πρωτότυπες πληροφορίες τους.

Γιὰ τὴν ἀξιόλογη δὲ εἰδηση τοῦ Πετρόφ ὅτι ἀπὸ μερικὰ χειρόγραφα «τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Μάρκου ἐν Βενετίᾳ» (δηλ. τῆς Μαρκανῆς Βιβλιοθήκης) ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ οἰκογένεια τῶν Λαζαίων ἦταν γνωστὴ «ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐνετικῆς δημοκρατίας» (σ. 61), νομίζω ὅτι ἀπαιτεῖται εἰδικὴ ἔρευνα στὴ Βενετία. Ἴσως ὅμως ἡ διαπίστωση αὐτὴ νὰ μὴν προέρχεται ἀπὸ προσωπικὸ τοῦ συγγρ. Ἐλεγχο στὴ βενετικὴ βιβλιοθήκη, ἀλλὰ νὰ ὀφείλεται σὲ κάποιον σχετικὸ βοηθῆμα. Ἡ παράλειψη ἐπεξηγηματικῆς σημειώσεως τοῦ ἴδιου τοῦ Πετρόφ ἢ καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ ἐπιμελητῆ τῆς ἐκδόσεως δημιουργεῖ ἀσάφεια καὶ ἀορία.

Γενικά, ἀπὸ στατιστικὴ ποὺ εὐκόλα μπορεῖ κανεὶς νὰ κάμῃ, γιὰ νὰ προσδιορίσῃ τὸ νέο ποῦ μᾶς δίδει ὁ Πετρόφ γιὰ κάθε βιογραφούμενο κλεφταρματολό, προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα. Πρῶτα πρῶτα, χάρις στὴν παρατιθέμενη παλαιὰ καὶ σύγχρονη βιβλιογραφία ἀπὸ

1. Ἴσως ἔννοεῖ τοῦ Ἐμμανουὴλ Βυβιλάκη, Συναπάντησις δύο Ἑλλήνων ἐν Μονάχῳ, ἐν Μονάχῳ 1835. Δὲν ἔχω στὴ διάθεσή μου τὸ βιβλίον γιὰ νὰ προβῶ στὴ σχετικὴ διαπίστωση.

τόν έπιμελητή πρίν άπό κάθε μιá βιογραφία και με βάση την διαπίστωση του ίδιου του κ. Χιονίδη ότι «οὐδέν διαφωτιστικόν και νέον προσθέτει ό Πετρώφ», προκύπτει ότι ό ρήσος φιλέλληνας δέν συμβάλλει σέ τίποτε για νά γνωρίσουμε τόν Μαλάμο (σ. 45), τόν Τσόλκα (σ. 47), τόν Λιάκο (σ. 54), τόν Ρομφή (σ. 71), τόν Λάππα (σ. 75), τόν Σύρο (σ. 77). Είναι επίσης φανερό, άσχετα άν δέν τό σημειώνη ό κ. Χιονίδης, ότι είναι πενιχρότατα τά στοιχεία πού δίδονται για τόν Καζαβέρνη (σ. 73-74), τόν Πλιάσκα (σ. 78-79), τούς Τσαχειλές (σ. 79-80), τόν Διαμαντή (σ. 98-99), τόν Μπιζιώτη (σ. 99), τούς Ζιδραίους (σ. 130-134), τόν Κουτσοχρήστο (σ. 134-135), τόν Ζιάκα (σ. 135-136), τούς Σαλταπιτες (σ. 136), τούς Ψαροδημαίους (σ. 137), τόν Θεόδωρο Κολοκοτρώνη (σ. 137-140), του όποιοι άλλωστε ή βιογραφία είναι άσχετη με τόν σκοπό της έργασίας, τόν Νικοτσάρα (σ. 140-175), για τόν όποιο επαναλαμβάνει τά σφάλματα του Σάθα (πρβλ. σ. 141), τούς Καπλάνας (σ. 175-179). Άπό τούς 28 δηλ. βιογραφουμένους, για τούς 19 ό Πετρώφ δέν παρουσιάζει τίποτε ή σχεδόν τίποτε πού νά πλουτίζη τις ιστορικές μας γνώσεις επάνω στα έξεταζόμενα θέματα. Θά μπορούσα με βεβαιότητα νά ύποστηρίξω ότι ή βιβλιογραφία πού ό κ. Χιονίδης παραθέτει για τόν καθένα κλεφταρματολό είναι πολύ πιό σπουδαία, ως προς τις 19 τουλάχιστον περιπτώσεις, απ' ότι τό ίδιο τό κείμενο του Πετρώφ. Για τις ύπόλοιπες έξ άλλω 9 βιογραφίες, άν εξαίρεσουμε τά πρωτότυπα στοιχεία πού πιό πάνω αναφέραμε, όφείλουμε νά αναγνωρίσουμε ότι άποτελοῦν ένδιαφέρουσες συνθέσεις.

Για όλους αυτούς τούς λόγους δέν είναι δυνατό νά με βρισκν σύμφωνο ή άποψη του κ. Χιονίδη ότι «τό κείμενο του Πετρώφ έχει συχνά και την άξια πρωτοτύπου μελέτης και πηγής» (σ. 27). Νομίζω άλλωστε ότι τό κείμενο αυτό του Πετρώφ δέν μπορεί νά χαρακτηριστεί ιστορική πηγή. Ό Πετρώφ ζή πολύ μετά τούς βιογραφουμένους άγωνιστές, ένθ τά πρωτότυπα στοιχεία πού προσκομίζει είναι ελάχιστα ή άμφισβητήσιμα. Σέβνομα άναμφισβήτητα την μεγάλη πνευματική προσφορά του ρώσου αυτού φιλέλληνα, ό όποιος θύσισε τις δυνάμεις του στη συγγραφή τόν ένδιαφερόντων βιβλίων πού προβάλλουν την ελληνική ιστορία. Δέν άμφιβάλλω άκόμη ότι άν έκτυπωνόταν ή «Περίδοξος Κλεφτουριά της Μακεδονίας» τότε πού είχε συντεθή¹, θά συνέβαλλε ουσιαστικά στην γνωριμία τών κλεφταρματολών σέ ευρύτερους κύκλους. Σήμερα όμως πού έχομε στη διάθεσή μας τά «Ένθυμήματα Στρατιωτικά» του Κασομούλη, τά τουρκικά έγγραφα και τις άλλες γνωστές μελέτες του Ι. Βασδραβέλλη, καθώς και άλλων, ή άξία τών κειμένων αυτών του Πετρώφ βλέπω ότι περιορίζεται άποφασιστικά. Άλλά και ή έκδοσή τους, άπό την άλλη μεριά, πιστεύω ότι είναι ευπρόσδεκτη, γιατί μάς δίδουν ένα πλάνο και ένα σημαντικό κέντρισμα για μιá έμπεριστατωμένη σύνταξη ένός βιογραφικού λεξικού² τών κλεφταρματολών της Βορείου Έλλάδος. Για τόν σκοπό μάλιστα αυτόν οι βιβλιογραφικές ένδείξεις του κ. Χιονίδη θά άποτελέσουν τις πρώτες και θεμελιώδεις βάσεις.

ZAX. N. ΤΣΙΡΠΑΝΗΣ

1. Στην εισαγωγή του βιβλίου δέν έξετάζεται ό χρόνος κατά τόν όποιο συντάχτηκε τό εκδιδόμενο κείμενο. Νομίζω όστόσο ότι ό συγγρ. τό συνέθεσε ή τό άποτελείωσε μετά τό 1891, μιá πού χρησιμοποιεί τό περιοδικό «Έβδομάς» του έτους αυτού (βλ. πιό πάνω).

2. Ό Πετρώφ δέν φαίνεται νά άκολουθή μιá άστηρή μέθοδο ως προς τη διάταξη, άλφαβητική-χρονολογική-άζιολογική (:), τών βιογραφουμένων προσώπων. Για άλφαβητική σειρά δέν μπορεί νά γίνει λόγος. Για χρονολογική, παρατηρούμε ότι συχνά συγγεί τι ή σειρά, άν και μάλλον αυτήν προσπαθεί νά εφαρμοση.